

III. ABIABURU ZEHATZ BATZUK

Miren Lourdes Oñederra (*)

Esandakoak direla medio, nolabait hiztun bakoitza noraino iristen den aske utzi behar da (ezinbestean, gainera, ahozkoaz ari garelarik). Honekiko pare bat gauza:

a) agian askatasun horretatik kanpo geratuko lirateke irrati-telebis-tetako profesionalak eta kidekoak (beren zeregin profesionaletan ari direnean),

b) askatasunak ez du esan nahi gidaritzarik eza, hizkuntza dagoen egoeran egonik batipat (euskalkien arteko zatiketa eta erdarekiko menpekotasuna gogora hemen), kontrakoa baizik.

Menturaz, egokien hizkera zainduetarako aholku-gida modukoa egi-ten hastea litzateke eta hautaketarako irizpideak eskaintzea. Azken hel-muga (hizkera maila ezberdinetako datuetatik mailakatzeko erudia ateraz-zea, e.a.) oso urruti dago oraindik.

Hona hemen, apaltasun osoz, irakurriaren ahoskerarako adibidezko abiapuntu litekeena:

III.1. **Bokalak berex**

<a, e, i, o, u> idatzi bezala ahoskatzen dira.

<u> ren [y] ahoskera palatala ahoskera batutik kanpo geratzen da. Garbi dago beren ahoskera-paradigmatan [y] duten hiztunen ebakeratik

---

(*) Atal honetan batzordearen bilkuretan eztabaidatu eta onartuak jaso nahi izan ditut. Neure esker ona, beraz, batzordekideei. Okerrak, noski, nire-nireak dira.

Hasieran aipatu bidegurutzean (ikus I.0) fonologiaren bidean barrena baiatuta, analisi fonologikoak eskaintzen dizkigun irizpideen laguntzak ematen ditut honako abiapuntu ale-giazkoak.

Goiago bezala <...> honelako ikurren artean agertzen dena ortografia da (hitz osoak aipatzeko letra etzana erabili da); [...] honelako artekoa, transkripzio fonetiko (ahoskera, beraz); /.../ honelako artekoa, ahoskera posibletarik oinarritzotzat hartu izan dena. Transkripzio fonetikorako A.F.I. ikurrak erabili dira.

hots hori kentzea zaila litzatekeela (ez dut uste beharrezko denik, gainera).

III.2. Bokal elkarketak

<ea> eta <oa> idatzi bezala ahoskatzen dira. Honelakoen gainerako ahoskerez (<ea> /ea/: [ea], [ja], [je], [i]) esan behar da ahoskera zainduena [ea] litzatekeela; hala ere, bilkura hori [ja] ahoskatzeak formaltasuna gutxitzen dio hizkuntzari, baina ez zuzentasuna. Hortik aurrerakoek, areago.

<ia> eta <ua> idatzi bezala ahoskatzen dira; [ija] eta ondorengoak ez dira gaitzesten, beste hizkeretarako uzten baizik.

Diptongoak: oro har, beheranzkoak bai, goranzkoak ez. Alegia, bokal bilkuraren bigarrena <u> edo <i> bada, silaba bakarra egingo da (honek, noski <ui> bilkura ere jasotzen du). Batasunaren eta bereizkuntza semantikoen izenean salbuespen bakarra tartean <h> idazten denean gerta liteke (e.g. *ahula*, *nahiz*). Honetaz ez dago erabateko adostasunik gure artean. Dena den, hiztun batzuek batzuetan behintzat (erregistro zainduenetan esango nuke) hiatoa egiten dutenez, ez dugu arbuiaitzeko arrazoirik ikusten.

III.3. Kontsonanteak berex

<b, d, g> Idatzi bezala ahoskatu. Arazoak <e> eta <i>ren aurreko mailebuetako <g>az gerta litezke (ik. beherago <j>).

<ɸ> Idatzi bezala ahoskatu.

<h> Ezin da inola ere gaitzetsi hizkeraren formaltasunaren izenean (batipat fonetikoki bizirik duten Iparraldeko hiztunak gogoan), baina eskatzea gehiegizkoa gerta liteke Hegoaldeko hiztunentzat. Ez litzateke onartu behar, noski <h> [x] ahoskera.

Arazoa: *zihoan* bezalakoen grafiek sortua, usuenik [x] (belarraz) ahoskatzen baitira Hegoaldean <h> horiek.

<j> Arazoa honen ahoskera belarrak ([x]) sortzen du; horretan <e, i>ren aurreko mailebuetako <g> ere lagun du.

Aintzat hartzekoak: euskalkietan aurki daitezkeen ahoskera guztiak. Aukera egin behar al da? Aukera bakarra egin behar al da? Zeren araber egin behar dugu aukera, zeintzuk dira irizpideak? Zabaleragatik eta

iturburu izan ohi delako (bai diakronikoki ala izan delako askotan, bai sinkronikoki hobeki azaltzen delako alderantzizkoa baino) [Ô, j]?

Hasierakoetarako behintza [Ô] hautatzen da. Beraz, [Ô-] lukete *jan, jaun, janari* bezalakoek hizkera zainduan.

Arazoak:

*garaje*n nola ahoskatu behar litzateke?

Eta beste asko: *gajoa, gizarajoa, ijitoa*, e.a.

Zerrendak osatu-aztertu-sailkatu behar ditugu.

<k, p, t> Idatzi bezala ahoskatu.

<ð> Idatzi bezala ahoskatu.

<ll, (il)>

a) Hemen honen ahoskera albokari ala erdikarian sortu da berriki arazoa, jakina baita gure artean ere gero eta maizago gertatzen dela *yeismo* deritzon sabaikariaren des-albokaritzea. Honi buruzko nere iritzia beste batzuen bezain dramatikoa ez bada ere, esango nuke ia zalantzarik gabe hizkera zainduetarako ebakera albokaria proposatu beharko genukeela. Honen irakaskuntzarako ebakera eta oharmenaren aldetik dauden arazo fonetikoek jakitun ere izan behar dugu, dena den (badira kazetari euskaradunak <il, ll> [Ô, j] egiten dutenak; hori konpontzeak lanbide horietarako ahoskerazko prestakuntza sistematikoa eskatuko luke).

b) Jakina da, bestalde, euskaldun *despalatalizatzaileek* (*sensu lato*) albokariaren palataltasuna aldamenean dagoen edo sortzen duten [i] bokal hotsari egozten diotela. Hain zuzen ere beraiek eman bide digute teila bezalakoak euskara batuan idazten ditugun bezala idazteko bidea eta baimena (cf. *teg'la* > *tella*). Beraz, eztabaidatu beharko dugu <il> [il] ala [i-], [(j)Á] ahoskatzea proposatu behar den (ik. beherago V-C elkarkei dagokien atalean).

<m, n, ñ/in> Bustiduraren arazoaz, ik. albokoez esanak.

<r, rr>

<r> [ʀ] (bakun) bokalartean dagoenean bakarrik ahoskatzen da, bestela dardarkaria anizkuna delarik.

<rr>, noski, beti anizkun [r] da.

Badira hemen dialektologia eta fonetikaren aldetik kontuz aztertu beharreko datuak Iparraldeko hizkeretan, baina arau orokortzat esana hartzen dugu.

<*s*, *z*>, <*ts*, *tz*> Hizkera zainduenetarako bizkarkaria eta apikaria bereiztea proposatu beharko genuke. Honek lekarke irrati-telbistetako hizlari batzuek ikasi eta bereziki trebatu beharko luketela egiten ez dutena egiten (esango nuke, bai ebakeraren aldetik eta bai oharmentarenetik ere, desalbokaritzearena ([Á] vs. [Ō, j]) baino arazo errazagoa dela, ez nolana hikoia halaz ere).

<*x*> [*f*] Arazorik egotekotan, mailebuetakoarekin sortuko litzateke, *taxi* eta *sexu* bezalakoekin, alegia. [ks] ebakera bere horretan uzteari ez deritzot gehiegizko. Izan ere, horretan bat datoz gaztelera eta frantsesa, geure bi eragin zuzenenak ez dira, beraz, zatitzaile (ezta ere gero eta indar handiagoz ari den ingelesa). Egia da, haatik, zatitzaile ez izanik ere, menperatzaile balitekeela eta [ks] hots bilkura arrotza *zela* (behintzat) euskal fonetikan (edonola ere, forma kopuru txiki eta mugatuegia da desoreka handirik sortzeko).

[ks] bilkuraren euskal ordaina ikuspuntu intra-euskaldunetik [t%os] litzateke. Mitxelenaren ([1978] 1988: 345) hitzak hemen jasotzea aproposa iruditu zaigu: “Bada orapiloa mozteko modua, askatzen hasi gabe. Aspaldi asmatu zuten, *p* eta *k+s* rentzat, ekialdeko euskaldunek. Ikus, esaterako, zub. *atsolbü àbsoute*, *atsülütoki*, *etsenplü*, *etsamina*, etc., oraintsu arte *x*-ekin idazten zirenak, *exai* = *etsai*, *eurixu* = *euritsü* bezalaxe”.

Beraz, ausartzen denarentzat, *bokalaurrean* [t%os]. Bestela, bere horretan utzi; [%os] ebakerak hizkera arduragabearen kutsua ematen dio ahoskerari eta beste hizkuntzetan ere gertatzen den ahoskera-erraztea besterik ez da. Bestela esan, zenbat hitzun daude jakinaren gaineanfaza [fasa] ahoskatzeko prest? Halaz ere eta egia osoa esateko, cf. berriz ere Mitxelena (*loc. cit.*): “(...) Orduan, *setsu* nahi ez badugu, esaterako, har dezagun *sesu* eta okerreanean ere *seksu*”. Guk hemen proposatu lehen-tasunen hurrenkera ez dator bat Mitxelenarenarekin (bera, dena den, idazkeraz ari da).

Kontsonante aurrean (exportazioa), [s] proposatzen da ([e%osportasioa]) (13) afrikatuen leuntzearekin (*huts/hustu*, *hotz/hoztu*) bat letorkeelarik (ik. beherago kontsonante elkarketez esana); ortografikoki ere hala da, gainera, Euskaltzaindiaren arabera hitz jator eta barneratuetan behintzat (*testu*, e.a.). Batipat hala da euskararen arau paradigmaticoen, morfema egitura baldintzen arabera.

Hitz azkenak, simetriagatik, kontsonante aurreari jarrai diezaioke, baina gogoan izan behar da kontsonante aurrean afrikatuak igurzkari egiten badira ere euakaren egituratze-arauen arabera (*hustu*), afrikatua

(13) ([s] ala [%os]?).

bere horretan gelditzen dela hitz azkenean (*huts*). Gainera, hitz gutxi eta oso bereziak izanik honakook (*cortex*, *klimax*), agian [k⁰os] ahoskera proposa genezake.

III.4. Kontsonante bilkurak

Proposatuko nituzkeen bilkura-ordezkatzeak (honako hurrenkera honetan):

A) Ozenen ondorengo zistukarien afrikatzea gomendagarria iruditzen zait, *fortitio* edo indartzea den aldetik, oharmentaren onerako gertatzen diren ordezkatzeetakoa, beraz. Honelakoak hizkera zainduaren ezaugarri izan ohi dira. Ez, ordea, *egin* [ejn] bezalako ahultzeak (14). Beraz: *ireki zuen* [irekisuen], baina *esan zuen* [e⁰osantsuen] (hiato eta guzti hizkera zainduan!), Hz [ertzio] eta ez [ertzio] (hobe, dena den, [erts]).

Noski, hau gomendatzeak ez du esan nahi ez betetzeak ([e⁰osan suen]) hizketa arduragabeago egiten duenik (honelakoetan zerbait ez “egitea” —bilakabide bat ez erabiltzea— ez da inoiz arduragabetasunaren seinale izaten: bilakabide fonologikoak areagotu edota ugaritu egin daitezke hizkera maila jaistearekin batera, ez gutxitu).

Ordezkatze hau bat dator orain arteko idazkera ohiturekin (*pentsatu*, *unibertsitate*, *Frantzia*, e.a.) eta, batez ere, euskararen morfema egitura egitura baldintzekin edo arau paradigmaticoekin (ez dago euskal egituretan kontsonante ozen+zistukari bilkurarik).

Pentsatu beharko genuke teoriaren aldetik gertaera arras diferentea (eta diagnosi zailekoa) den *ez zen* [etsen] ere gomendioetan sartu behar den ala ez. Litekeena da hiztunak afrikatze biak lotzea eta didaktikoki komenigarri izatea bien ahoskera gomendatzea. Ezezkotasunaren oharmenterako oso mesedegarri gertatzen da: alegia, [etsen] nabarmenagoa da ([sen]-etik urrutiago gelditzen da) [es:en] edo are [esen] baino.

B) Era berean, asimilazioa bada ere, *fortitio* edo ebakeraren indartzea dakar herskari ahoskabeak nabarmenago baitira oharmentaren aldetik eta, beraz, gomenda genezake hizkera zaindurako: *ez da* [esta], *ez gara* [eskara]. Hemen kontuan izatekoa da gainera, honelako gomendiorik

(14) Egia da askotan guretzat fonologikoki “zerbait” gertatze hutsak kutsu arrunta eta jatorra ematen diola hizketari (*ez-zindua*, azken buruan), baina hau ez da berez euskarak hizkera zainduaren fenomenoak ez dituelako, baizik eta euskara hizketa zaindu eta jasoetan baztertua gertatu delako belaunaldiak joan, belaunaldiak etorri. Horrela, ahoskeraren oharmenterako garrantzi handiko den *stylistic shrinkage* gertatu zaio.

egiten ez bada, ia ezinbesteko egingo dela gazteleraren erara asimilazio atzekariak ahoskatzea bilkurok (<ez da> [ezda]) (15).

C) Kontsonante aurreko afrikatuak igurzkaritzeak ez dio hizketari kutsu arduragabea ematen, arretazko eta zainduarena baizik: beraz, *hotz* [ots] baina *hoztu* [ostu], dagoeneko ortografiak jaso bezala, eta *urrats bat* [ura%ospat] kanpo-sandhia arautuaz (beti ere ebakerak hitzok nahikoa elkartzen dituenen).

Ordezkatze honen sailkapena zaila da. Lehen begiratuan, eta baita bigarrenean ere, *lenitio* itxura osoa du: ebakeraren ahultzea da afrikatuak bere hersketa galduaz igurzkaria bakarrik ahoskatu eta entzutea. Gardentasun morfotaktikoa ere gutxitzen du ([os] urrutiago baitago [ots] baino *hotz* hitzaren barne-irudikatzetik).

Bestalde, egia da halaber afrikatu+herskari bilkurak hersketa-igurtzi-hersketa elementu silabagilerik gabeko kontsonante egitura zaila daka-rela: ebakeraren aldetik zaila eta oharmentarenetik ere ez oso argia. Igurzkaritzeak silaba egitura leunduaz ez al du katearen elementu guztien oharmentea ere hobeki ziurtatzen?

Gainera, ordezkatze honen alde esan behar da A.k bezalaxe salbuespenik gabeko arau paradigmaticoa dugula euskaraz (morfema egitura baldintzak erabat errespetatzen dituela, alegia). Ez betetzeaz ere, A.z esana esan daiteke.

D) Ezezko partikularen zistukariaren galtzea ozenen aurrean: *ez naiz* [enajs], alegia. Hau, ordezkatze fonologiko bezala ahultzea bada ere, garbi dago egungo euskararen erregela morfonologiko dugula, ingurune morfologiko horretan bakarrik gertatzen dena eta ez dena indar fonetikoen arabera esplikatzen (ezta ere, beraz, baldintzatzen: cf. *esne*, *hizlari* eta abarren zistukari-ozen bilkurak). Garai batean erritmoaren eta beste zenbait ezaugarri prosodikoen arabera bide zenak ez du egun aldakortasun fonikorik. Honelako erregelak, onartuz gero, hizkuntzaren gramatikaren beste zenbait konbentzio bezala ikasi behar izaten dituzte hiztunek. Oso erraz ikasten eta desikasten dira, bestalde, honelako ahoskera arauak.

III.5. Bokal-kontsonante harremanak

Bustidura hautatu dugu bokal-kontsonante harremanen atal korapilatu honetan abiatzeko beste zenbait ordezkatze baino zabalera, orokortasun duelakoan.

(15) Ahoskabetzeak, gainera, *baita* eta *baikara* bezalako aukera ortografikoekiko koherentzia gordetzen du (azkenok ahoskabetzearen aldetik hizkera zaindurako egoki, baina kenketarenetik eta gardentasun morfosintaktiko eta morfosemantikarenetik desegoki badira ere, baina berandu gabilza horretaz ezer esateko).

<iI> [il] ala [iÁ], [(j)Á] ahoskatzea proposatu?

Gogoan izatekoa da [il] ahoskatzearena irakats eta eska daitekeen kontua izanik (cf. oso bestelakoa den [Á] vs [Ô, j]), arriskutsua izan daitekeela hizkera-maila zainduetarako hau proposatzea lekarkeen eraginagatik. Alegia, hizkera arduragabeagoetan ere palatalizazio bilakabidea indargabetzea. Hau bilakabide guztietarako egia izanik, bortitzagoa litzateke palatalizazioaren kasuan ez bustitzeak duen nabarmentasunagatik. Hau landu beharrekoa da estandarren eredu-indarrak aintzakotzat hartze-koz hasieran esanagatik (16).

Oro har, hedadura eta sistemaren erregulertasunera joaz, ausartuko nintzateke proposatzera:

a) ozenak (<n, >) bokalaren aurrean behinik behin, busti, aldakortasun estilistikorik gabeko asimilazioa den neurrian,

b) trabariak (<t, d, (t)s, (t)z>) adierazgarrietan bakarrik; asimilaziozkoa beste hizkera mailatarako gelditzen dira (17).

Bestela leudeke, noski, berez asimilaziorik ez duten hiztunak, alegia lehen aipatu *despalatalizatzaileak*, ezin baitzaio hizkera zainduaren ize-
nean inori eskatu ahoskera errazten duen ordezkatzeko hau egin dezan. Uste dut komeni dela, dena den, gauzak honela aurkeztea eta ez esatea biak, palatalizazioa egitea edo ez egiteak, berdin balio dutela. Mutur biak aipatzeagatik, esan dezagun ez dela berdin [mina] eta [bila], *botella* [bo-
teja] eta *baño* [bajnu] egin dituelako, esaten dituen eta, besterik gabe, gaztelerakoa beste sistema fonologikorik ez duelako [il], [in] egiten duena. Alegia, ez da berdin, euskal sistemaren bizitza eta bizitasunaren babeserako despalatalizazioaren ondorioa dena eta, besterik gabe erdal fonologiaren filtrazio (18) dena (hemen, despalatalizaziorik gabeko palatalizaziorik eza agertzen duten euskalki eta azpieuskalki bakoitzean aztertu beharko genuke zer den zer). Hona hemen proposamena eske-
matikoki aurkeztua:

(16) Dagoenezko zenbaitek dotoreagotzat jotzen du <iI> bustidurarik gabeko ebakera, hitz horiei euskal usaina hartzen baldin badiete. Bestalde, gupidarik gabe egiten dituzte <llanta, panatalla, llavero> modukoak, *yeismo* eta guzti: izan ere, palatalizazioa debekatzeak ez dakarrelako despalatalizazioa (ez duelako, beraz, yeismoa uxatzen).

(17) Hau ez da guztiz "zuzen" bizkaieretako <is> bustikuntzarekin, baina gehienok sistema erregular bezala duguna bestea da (alegia muga jartzekotan garbien trabari eta ozenen artean ikusten dela, xehetasunak xehetasun). Gainera bestela egiteak baliabide adierazgarriak kentzen dizkio *gizona* esatean *gizona* -z aparteko zerbait esan nahi duenari.

(18) Mimetismo zuzena (agian irakurtzen duen jendearengan) edo gazteleraren indarraren zeharkako eragin ahultzailea, alegia menpeko hizkuntzari berezko ordezkatzek galazten dizkiona.

Oro har: Hizkera zainduan mina [miÑa], *bila* [biÁa], *ditu* [ditu], *gizon* [gison], e.a. Hizkera arduragabeagoetan: [miÑa], [biÁa], [dicu], [gion] (euskalkiaren arabera).

Despalatalizatzaileek: *mina* [mina], *bila* [bila]

Tartekoek: *mina* [mina], *bila* [bila], *zaila* [sa(j)Áa], *gaina* [ga(j)Ña]

II.6. Azkenik

Zintzilik geratzen dira, orain arteko zuloez gain, zenbait atal oso-osorik. Uste dugu lana zabal, luze eta sakon egin behar dela. Datu bilketa eta azterketa sistematikorako lan taldea ezinbestekoa izango zaigu. Egungo aurrerapen teknikoek ematen diguten aukera paregabeari ere atera beharko genioke etekina fonetikoki gertatzen dena jaso eta aztertzeko orduan, behingoz zehatz —eta ez belarriz eta ustez bakarrik— jakin dezagun zer nola ahoskatzen den. Abiatzeko, ordea, beharrezko izango litzateke galderak, sailkabideak prestatzea.

Adibidez hau liteke datuak biltzen eta bilatzen hasteko sailkapen ardatz bat:

a) hizkera mailen araberrako txandakatzek (*input* edo *abiaburu* beraren bilakaera maila desberdinak: e.g. *etxea* /etfea/ [etfea] *f* [etfia] *f* [etfie]—[etfe]—[etfi], e.a.);

b) euskalki eta azpieuskalkien araberrakoak (*input* desberdinak bazuetan: e.g. /ardo/, /arno/; *input* bera erregela eta bilakabide desberdinez moldatuak, besteetan: e.g. /alaba+a/ [alaβea], [alaβa]; /goria/ [goriŌa], [gorija], [goriʔa], [goriŪa], e.a.

Ikertzaile lan-taldeak sortu eta bermatu behar dira, ikerketa proiektuak burutu. Emaitzak, bestalde, behar bezala zabaltzeari ere garrantziko deritzogu: hizlari profesionalak trebatzeko eta irakaskuntzarako ikastaroak antolatu behar dira, disziplina-arteko mintegiak antolatu beharko ditugu. Lana puska baterakoa dugu eta batzuek besteengandik ikasteko, asko.

AIPAMENAK

AKMAJIAN. A. eta besteak (1984)A: *Lingüística: una introducción al lenguaje y comunicación*, Madrid: Alianza Editorial, S. A.

BATT, P, eta LEON, P. (1991): “Variables temporelles dans trois phonostyles radiophoniques”, *Texte et Parole, Hommage au professeur*

Fernand Carton, Nancy: Presses de l'Université de Nancy, *Verbum*, 14/2-2-2.

- CALLAMAND, M. (1987): "Aspects prosodiques de la communication", *Études de Linguistique Appliquée*, 66, Paris: Didier.
- DONEGAN, Patricia. 1985: "How learnable is phonology". *Natural Phonology from Eisenstadt*. Wolfgang U. Dressler / Livia Tonelli, eds. Padova: CLESP, 19-31.
- DURAND, P. (1985): *Variabilité Acoustique et Invariance en Français Consonnes Occlusives et Voyelles*, Paris: CNRS.
- FONAGY, I. (1976): "Prosodie professionnelle et changements prosodiques", *Le Français Moderne*, 44/3.
- FOUCHE, P. (1957): *Traité de prononciation française*, Paris: Klincksieck.
- HALLIDAY, M. A. K. [1985] 1992: *Spoken and Written Language*. Oxford University Press.
- HURCH, Bernhard / M. Lourdes OÑEDERRA. 1987: "Euskarazko fonologiaren zenbait bilakabidez". *Euskal Morfosintaxia eta Fonologia. Eztatbaida Gaiak*. Pello Salaburu Etxeberria, arg. Bilbo: UPV/EHU.
- HURCH, Bernhard. 1988: Variation in Basque. Ms.
- HURCH, Bernhard. 1988: "Is Basque a syllable-timed language?" *A.S.J.U.* XXII-3, 813-825.
- HYMES, Dell H. 1960: "Phonological aspects of style: some English sonnets". *Style in Language*. Thomas A. Sebeok, ed. M.I.T.
- LEON, P. (1966): *Prononciation du français standard*. Paris: Didier.
- LOPEZ MORALES, H. (1989): *Sociolingüística*, Madrid: Gredos.
- LUELSDORFF, Philip A., ed. 1987: *Orthography and Phonology*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- MALKIEL, Yakov. 1984: "A linguist's view of the standardization of a dialect". *The Emergence of National language*. Aldo Scaglione, ed. Ravenna: Longo, 51-73.
- MITXELENA, Koldo. 1988: "Euskararen batasun bideak". *Sobre Historia de la Lengua Vasca II*, 972-982.
- MITXELENA, Koldo. [1978] 1988: "Euskal hitzen itxura eta jatorri ezberdinez" *Sobre Historia de la Lengua Vasca I*, 341-348.
- NAVARRO Tomas (1925): "Pronunciación Guipuzcoana", *Homenaje a Menéndez Pidal III*, Madrid

- NAVARRO Tomas, T. (1974): *Manual de Pronunciación Española*, Madrid: Revista de Fonología Española (1918an lehen argitaraldia).
- OÑEDERRA, M. Lourdes. 1986: "Hizkuntzen fonologia". *Euskera* XXXI (2), 327-332.
- STAMPE, David. 1985: "On the two levels of phonological representation". *Natural Phonology from Eisenstadt*. Wolfgang U. Dressler / Livia Tonelli, eds. Padova: CLESP, 131-142.
- STAMPE, David. 1987: "On phonological representations". *Phonologica 1984*. Wolfgang U. Dressler et al., eds. Cambridge University Press.
- VAN EIBERGEN, J. (1986): "Corpus d'un français vernaculaire à caractère spontané et impératif", *Bulletin de l'Institut de Phonétique de Grenoble*, XV, Grenoble.
- WALTER, H. (1977): *La phonologie du français*, Paris: P.U.F., Le Linguiste, 18.